

PREMATÜRE DOĞUM/RUŞEYM ÖLÜM: 15 TEMMUZ DARBE TEŞEBBÜSÜNÜN ANATOMİSİ

PREMATURE BIRTH/GERM DEATH: ANATOMY OF THE COUP ATTEMPT OF JULY 15TH

MURAT ÇEMREK*

15 Temmuz'dan bu yana başta başkent Ankara ve ülkenin yaklaşık beşte bir nüfusunu barındıran en büyük şehri İstanbul'daki kaos hiç durulmadan devam ediyor. Hükümete bağlı askeri birlikler, polis, jandarma ve paramiliter gruplar ile darbeciler ve destekçileri arasında özellikle başkentte çeşitli noktalarında yaşanan sıcak saatler sonrasında çok sayıda sivilin de hayatını kaybettiği ve yaralandığı sürekli gelen haberler arasında. Birçok bakanlık çatışmalar sonrasında karşılıklı olarak birkaç kez el değiştirdi. Ülkenin dört bir yanından gelen haberler de birçok il ve ilçedeki durumun da başkentten farklı olmadığını ortaya koyuyor...

Yukarıdaki farazi haber bülteninin şükürler olsun ki gerçekleşmemiş olması 15 Temmuz'u 16'sına bağlayan gece sonunda asayişin berkemal olduğu bir sabaha erişmemizle mümkün oldu. Artık klişeleşse de yalın gerçeği ifade etmesi bakımından Türkiye -amiyane tabirle verilmiş sadakası varmış ve belki de bu misafir ettiği Suriyelilerin duasıdır- bir askeri darbeyi değil bir iç savaşı savuşturdu. Darbeciler açısından siyasal iktidarı en kolay şekilde ele geçirmek bakımından tamamen rasyonel olsa da hem yöntemi hem de sonuçları bakımından bir cinnet olduğu aşikâr olan askeri darbe teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanınca en azından hayatında konvansiyonel veya post-modern bir darbe yaşamış insanlar derin bir nefes aldı. Rasyonel veya irrasyonel herhangi bir fenomeni ve/ya eylemi anlayabilmek için sadece sonuçlarına değil bilakis öncüllerine bakmak gereği, bizi doğrudan bir tarihsel analiz yapmaya ve bunu yaparken de süreç analizinden faydalanmayı gerekli kılar. Elbette bunu yaparken sadece bir vakianın gelişim aşamaları çerçevesinde tarihsel arka planını değil aynı şekilde teorik temellerini de incelemek gerekir. Bu kısa değerlendirme, 15 Temmuz askeri darbe teşebbüsünün 1960 sonrasındaki başarılı ve başarısız diğer öncülleriyle ünsiyetini sosyo-ekonomik bir temel üzerinden devletin ontolojisi çerçevesinde değerlendirmeye matuftur.

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Peşrev: Darbe Nedir? Neden Yapılır?

15 Temmuz gecesi yaşanan ve ilk önce Başbakan Binali Yıldırım'ın ifadesiyle “kalkışma” veya sonucu itibarıyla “başarısız askeri darbe teşebbüsü” ne Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ne insanlık tarihindeki diğer başarılı veya başarısız örneklerinden ilkidir. Öncelikle sorulması gereken herhangi bir siyasi, sosyal veya ekonomik oluşum neden ve hangi şartlar altında askeri darbeye yönelir? Bu soruyu kitlesel boyutundan bağımsız feminist teorideki kişisel siyasaldır (personal is political) ve Foucaultian bir yaklaşımla mikro siyasetin makro siyasete dair en azından bir kesit sunacağı temel varsayımı üzerinden hareket edebiliriz. O zaman soruyu askeri darbe teşebbüsü çerçevesinden bir süreliğine çıkarıp birey üzerinden insanın darp etmeye yatkınlığını sorduğumuzda ne zaman ve ne kadar şiddete başvururuz sorusunu cevaplayabildiğimiz ölçüde yol bulabiliriz. Bu bağlamda bireysel şiddet, herhangi bir meşruiyet kaybının şiddet yoluyla bastırılması ve/ya unutturulması şeklinde tecelli edebileceği gibi meşruiyetini şiddet ve getirdiği korkudan alan bireye karşı misliyle mukabele etme şeklinde de oluşabilir. Yani şiddet, bir meşruiyet kaynağı olarak istimal edilebileceği gibi şiddete karşı şiddet yoluyla bir ihkak-ı-hak odağı haline de gelebilir. Anlaşılacağı üzere burada şiddet, ikircikli olsa da hem kullanan hem de maruz kalan açısından bir meşruiyet kaynağı haline gelmektedir. Halbuki şiddet korku odaklı bir meşruiyet üretebilmesine rağmen tam tersine hegemonik meşruiyetin sonunu tescillemektedir. Bu noktada şiddetin normatif bir değer ve/ya yöntem olarak sunulması, sürdürülebilirlik sorusu veya sorununu alt etmesiyle yani hegemonyasını oluşturmasıyla mümkün olacaktır. Kısacası, mütemadiyen şiddet kullanarak meşruiyet üretemeyeceğinize göre bu şiddeti yedekte tutup onu kullanmadan bir meşruiyet üretimi bir normatif ilkedir. Bu hem birey için hem bireyin kurduğu ve işlettiği tüm sosyal, ekonomik ve siyasal organizasyonlar için geçerlidir. Örneğin, Weber'in meşhur devlet tanımından hareketle “şiddetin meşru tekeli” olması bunu biteviye istihdam etmesini gerektirmemektedir. Kaldı ki zaten bu tekel hali ontolojisi gereği kendi meşruiyetini üretmektedir. Zira burada ontolojik bir gerçeklik olarak devletin Hobbesian anlamda “herkesin herkesle savaş halinde olduğu” doğa durumunu aşmanın yolu olarak şiddetin yine hegemonik bir rıza ile devlette tekelleşmesinin kabulü üzerine kuruludur. Devlet ise bu rızayı daha çok şiddet kullanarak değil tam tersine olabildiğince az şiddete başvurarak, şiddeti rafineleştirerek hatta mümkünse hiç başvurmadan gerçekleştirebilir. Bu durum benzer şekilde bireyin diğer bireylerle veya bireylerden müteşekkil diğer sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarla ilişkisinde de geçerlidir. Örneğin bir

sosyal yapı olarak ailede bireyin eşi ve çocukları üzerindeki otoritesi onlara karşı ne kadar çok şiddet kullandığıyla değil tam tersine şiddete hiç ihtiyaç duymayıp ideal anlamda mümkün olduğu gibi devlet de otoritesini olabildiğince şiddet kullanmadan gerçekleştirebilir. Klasik liberal teoride devlete atfedilen gece bekçisi minör bir rol olarak tam da Leviathan'ı dizginlemeye yönelik kuramsal ve kurgusal bir metafordur yoksa devlet meşruiyetini kaybettiğçe daha çok şiddet kullanarak karanlık tarafa geçtikçe “devlet terörü” dediğimiz fenomenin gerçekleşmesi konusunda insanlık tarihi mebzul miktarda örnekle doludur.

Yukarıdaki sorumludan hareketle askeri veya başka bir formatta darbe bir şiddet yöntemi olarak bireyin darp ediciliğiyle özdeşleştirildiğinde şiddete yönelmek diyalog veya başka bir barışçıl yolla çözüme ulaşılamamış bir meselede taraflardan birinin diğerini ortadan kaldırmak da dahil yöneldiği bir tercih olarak karşımıza çıkar. Bu noktada hukuki değilse bile fiili veya zihni olarak bütün yollar tüketilip yolun sonuna gelinerek yolsuz kalındığından ve bıçak kemiğe dayandığı için de Gordion'un düğümü haline geldiğini varsayılan sorun için yegane çözüm onu darp etmek hatta yok etmek şeklinde bir meşruiyet arayışına dönüşmüştür. Nasıl ki bireysel anlamda şiddet makul bir çözüm yolu değilse bile nihai çözüm olarak anlam dünyasında yer edinebilmiştir; aynı şekilde kamusal çözüm noktasında da şiddet yangın halinde camı kırılıp basılacak acil butonunu simgelemektedir. Yine darpten darbeye kadar şiddet, sadece hukuki veya siyasal çerçevede akut veya kronik bir yetmezlik değil ekonomik ve/ya sosyal çıkarların uzlaştırılamamasıyla karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada meselenin baskın bir şekilde siyasal bir format kazanarak deruhte edilmesi gerekmekte ve bu noktada şiddet kullanımı problemi ivedilikle en ucuz çözüm yöntemi olarak belirmektedir. Öte yandan acilci bir yaklaşımla kısa vadede bir çözüm olarak sunulan şiddet tam tersine daha büyük sorunların orta ve uzun vadede kapısını aralamaktadır. Kısacası şiddet daha fazla şiddet doğurmakta ve özellikle iç savaş örneklerinde olduğu gibi taraflar yekdiğerine karşı şiddeti artırmalarına rağmen adeta herhangi bir bağımlılıkta olduğu gibi daha fazla doz şiddeti ortadan kaldırmayıp aksine bağımlılığı pekiştirmektedir. Bundan hareketle nasıl ki birey şiddet kullanımı bir siyaset metodu olarak aslında başta sosyo-ekonomik bir arka plana ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde hatta daha fazla olmak üzere askeri darbeler kendi meşruiyetlerini üretmek adına bir toplumsal tabana ve onun sosyo-ekonomik taleplerini merkeze getirmeye yöneliktir. Bu bağlamda askeri darbeler aynı siyasi partilerin işlevlerinden toplumsal talepleri devlet aygıtına taşıırken siyasi partilerden farklı olarak bunu kendilerine vergiler

yoluyla alınan silahları vergiyi ödeyenlere doğrultarak yapmaktadırlar. Halbuki esas olarak, beylik tabancayla eşkıyalık olmaz.

Şu ana kadar anlattığımız teorik arkaplan çerçevesinde yapabileceğimiz tespit 15 Temmuz askeri darbe teşebbüsünün Cumhuriyet tarihi boyunca başarılı darbeler ve başarısız darbe teşebbüsleri içerisinde sosyo-ekonomik tabanı en zayıf olanı olarak karşımıza çıkarır. Bundan dolayı, prematüre doğan bu darbe ancak bir teşebbüs haline gelebilmiş ve rüşeym halde ölmüştür. Elbette darbenin eyleme geçirilişindeki tutarsızlıklar da nihai başarısızlığı pekiştirerek milletin felahını mümkün kılmıştır. Bu noktada askeri darbenin anakronik boyutu bir yana bu anakronizm içinde kitle iletişim araçlarının kullanımı açısından da başka bir anakronizm barındırmaktadır. Örneğin 1960 askeri darbesi ve sonrasındaki Talat Aydemir'in başarısız denemelerinde radyoyu ele geçirmek kendi içinde tutarlı bir adımdır zira o dönemki kitlesel yayın tekelini ele geçirecek sadece moral motivasyon açısından değil Alparslan Türkeş'in davudi sesiyle darbeyi ilan etmek önemli bir mevziyi ele geçirmek açısından da anlamlıdır. 1980 askeri darbesinde yine televizyon yayını tekelini elinde bulunduran TRT'nin ele geçirilmesi ve buradan bir askeri bildiri ile kitleleri uyandırmak yine kendi içerisinde tutarlıdır. Halbuki internetin daha fazla sosyal medya olarak tecelli ettiği bir çağda artık yayın tekelini elinde bulunmayan hatta grup bünyesindeki televizyon kanallarından bir veya birkaç kanal üzerinden askeri bildiriye hem de korkusu gözlerinden okunan ve boncuk boncuk terleyen bir haber spikerine okutturmak ne kadar makul bir marifet olabilir? Elbette, darbecilerin ilk yaptığı hamlelerden birinin TÜRKSAT'a saldırmak olduğunu biliyorum fakat böyle durumlar için değilse bile teknik arızalar için bir yedekleme ünitesi olduğunu da akıldan tutarak darbecilerin TÜRKSAT'ı ele geçiremeyince çanak antenlere hava saldırısı düzenleyerek aciziyetlerini ortaya koymaları ayrıca önemlidir.

15 Temmuz gecesine bir süreç analizi çerçevesinde yaklaştığımızda darbenin başarısızlığında sadece toplumsal arkaplanı veya ekonomik boyutu olmaması kadar süreç yönetimi açısından da iyi ki ne kadar başarısız ve beceriksiz olunduğu ortadadır. Örneğin, Cuma akşamı o zamanki adıyla Boğaziçi Köprüsünü bir kaç manga askerle ve tek tarafını tutmak nasıl bir akıl tutulmasıdır? Köprüdeki tamiratın çok önceden haber verilmesine ve yaz aylarında İstanbul'da görece düşük trafik yoğunluğuna rağmen birkaç yıl önce nasıl toplumsal şikayetlere mal olduğu hatırlanırsa daha iyi anlaşılacaktır. Aynı şekilde darbenin bir toplumsal tabana dayanmaması bir yana kendisine bir toplumsal meşruiyet üretmekten uzak bir döneme tekabül etmesidir.

Örneğin 1980 askeri darbesi, TSK'nın sıkıyönetim görevlerini başarılı şekilde yerine getirmemesi bir yana, toplumsal anlamda büyük ölçüde kardeş kavgasını önleme cihetinde kendisine bir meşruiyet üretebilmişken 15 Temmuz Türkiyesinde bu minvalde meşruiyet kaynağı bir olumsuzluk söz konusu değildir. Aynı şekilde o dönemde hiperenflasyonla iyice fakirleşen halkın bir kurtarıcı beklediği de unutulmamalıdır. Dahası darbecilerin okuttuğu bildiri bu bağlamda büyük ölçüde arkasındaki farazi yapı olan Yurtta Sulh Konseyi kadar ülke gerçeklerinden uzak ayakları yere basmayan fantastik veya sürreal bir metin olarak tarihe geçmiştir.

Tarihsel analizden kastımız amiyane tabirle Perşembenin gelişini Çarşambaya projeksiyonla tahmin edebilme yetisidir. Her ne kadar darbe teşebbüsü öncesinde Ağustos ayındaki YAŞ toplantısında FETÖ/PYD yapılanmasıyla iltisaklı bir çok subayın görevine son verileceği haberleri yaygınlık kazansa da tam da 14 Temmuz günü bültenlere düşen haberde Erzincan'daki Ergenekon davasının gizli tanıklarının hapis cezasına hükmeden mahkeme kararı gerekçesinde, FETÖ/PDY'nin silahlı terör örgütü olarak kabul edilmesi ilk kez mahkeme kararına girmektedir. Bu iki gelişmenin belki daha ileri bir tarih için planlanan askeri darbeyi öne çektiğini düşünebiliriz. Öte yandan bu darbe teşebbüsünde bulunanların hesaplamadıkları ise gerektiğinde sivil halkın üzerine ateş açtıklarında halkın sinmek yerine tam tersine daha fazla darbecilerin üstüne gitmeleridir. Türkiye'de son yıllarda neşv-ünema bulan Yeni Türkiye ifadesinin somut bir karşılığı söz konusu ise bu 15 Temmuz 2016 gecesi hakk-el-yakin ve mücessem şekilde tecelli etmiştir.

Hitam-u-Misk: Ha Bu Bana Ders Olsun!

Ontolojik olarak askeri darbe bir siyaset mekanizması olarak modern ve kadim devletler için bir ihtimal olarak her zaman yerli yerinde durmaktadır. Bunu olabildiğince ihtimal olmaktan çıkararak ise iktidarın toplum nezdindeki itibarı ve sistemin oldukça çok geniş kitlelerce içselleştirilmesidir. Kendilerine ders çıkarmak bakımından öncelikle bundan sonra aklıdan darbe geçirenlerin en az bir defa daha düşünecekleri aşıkardır. Diğer bir ders çıkarması gereken ise tüm dünyaya demokrasinin nimetlerini anlatıp her yere bunu ihraç etmeye çalışan Batı'nın darbe gecesi ilk açıklamalarında ABD Dışişleri bakanı John Kerry'nin ağzından Türkiye'de demokrasiden daha ziyade istikrara vurgu yapması ile darbecilerle çalışabilecekleri iması şeklinde hafızalara oldukça belirgin bir şekilde kazınmıştır. Bu oldukça içten değil ama içten pazarlıklı tutumun AB nezdindeki izdüşümü de Türkiye'nin

demokrasiye değilse bile zaten Mısır'daki askeri darbede sınıfta kalan Batılı müttefiklere karşı bakış açısını yeniden olumsuz bir şekilde belirlemektedir. AB ülkeleri de Türkiye'deki darbe teşebbüsünü yarım ağız kınamalarında oldukça geç kalmışlardır. Bu çerçevede Türkiye'de bundan sonra gelişecek Batı düşmanlığının veya otoriter bir dönüşümün asıl müsebbibi kendileridir. Sonuç olarak, Adam Przeworski'nin ifadesiyle “demokrasinin kasabada ki yegane oyun” haline gelmesi oyunun bütün oyuncular tarafından kabul edilmesiyle mümkün olacağından Batı'nın bu konuda verdiği kötü sınavlar oyunun kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Elbette toplumsal bir ders çıkarılacaksa özgürlüklerin teminatı olan yapının daha fazla tabana yayılması bundan sonraki olası darbe teşebbüslerinin önüne geçebilecek yegane güvence olduğu aşikardır.